

Wyznaczanie momentu dipolowego cieczy polarnych

ćwiczenie nr 15

opracował dr P. Góralski

Zakres zagadnień obowiązujących do ćwiczenia

1. Polaryzacja jako zjawisko fizyczne i wielkość fizykochemiczna.
2. Względna przenikalność elektryczna substancji.
3. Moment dipolowy – definicja, jednostki, związek z budową cząsteczki, metody wyznaczania.

Literatura

1. Praca zbiorowa pod red. Woźnickiej J. i Piekarskiego H., *Ćwiczenia laboratoryjne z chemii fizycznej*, Wydawnictwo UŁ, Łódź 2005.
2. Sobczyk L., Kiszka A., Gatner K., Koll A., *Eksperymentalna chemia fizyczna*, PWN, Warszawa 1982.
3. Pigoń K., Ruziewicz Z., *Chemia fizyczna*, PWN, Warszawa, 2005.
4. Brdička R., *Podstawy chemii fizycznej*, PWN, Warszawa 1970.
5. Barrow G., *Chemia fizyczna*, PWN, Warszawa 1978.

Celem ćwiczenia jest wyznaczenie momentu dipolowego kilku cieczy polarnych metodą Onsagera.

Metoda ta pozwala w uproszczony sposób wyznaczyć moment dipolowy μ czystych cieczy polarnych wg. następującego równania:

$$\mu^2 = \frac{9kT\varepsilon_0}{N_A} \cdot \frac{(\varepsilon - n^2)(2\varepsilon + n^2)M}{d\varepsilon(n^2 + 2)^2} \quad (1)$$

gdzie: M , d – masa molowa i gęstość cieczy polarnej, ε , n – jej stała dielektryczna oraz współczynnik załamania światła, k – stała Boltzmanna, T – temperatura w skali bezwzględnej, N_A – liczba Avogadro, ε_0 – przenikalność elektryczna próżni.

Równanie Onsagera wynika z przybliżonego założenia, że cząsteczka badanej cieczy jest dipolem znajdującym się w sferycznej jamie. Z dipoli takich składa się cały rozpuszczalnik, a pomiędzy cząsteczkami rozpuszczalnika nie występują wzajemne oddziaływania. Wartości μ uzyskane na podstawie tej metody wykazują dokładność $\pm 0,2$ D.

Układ pomiarowy

Pomiary gęstości d , współczynnika załamania światła n oraz względnej przenikalności elektrycznej ε badanych cieczy wykonywane są w temperaturze otoczenia t .

Do pomiaru gęstości cieczy polarnych d stosowany jest zwykły piknometr, zaopatrzony w korek z kapilarą.

Współczynnik załamania światła badanych substancji n wyznacza się przy użyciu refraktometru Abbego. Zasada działania tego przyrządu oparta jest na pomiarze kąta granicznego. (Szczegółowy opis refraktometru Abbego można znaleźć w instrukcji do ćwiczenia *Refrakcja dwuskładnikowych roztworów cieczy organicznych*).

Pomiar stałej dielektrycznej cieczy ε metodą mostkową polega na zmierzeniu pojemności elektrycznej wycechowanego kondensatora z badaną substancją między okładkami. Pomiaru tego można dokonać za pomocą uniwersalnego mostka RLC. Niezależnie od typu stosowanego układu mierzącego, przed przystąpieniem do pomiarów należy kondensator wycechować. W tym celu mierzy się dwukrotnie jego pojemność: raz, gdy jest pusty (zawiera tylko powietrze pomiędzy okładkami), a następnie gdy napełniony jest cieczą wzorcową. W przypadku kondensatora pustego zakłada się, że względna przenikalność elektryczna powietrza jest równa względnej

przenikalności elektrycznej próżni i wynosi 1. Zmierzona pojemność takiego kondensatora C_p stanowi sumę pojemności czynnej C_0 (między okładkami kondensatora) i pojemności biernej, resztkowej C_L warunkowanej przez przewody, ich izolację, itp. Można więc napisać:

$$C_p = C_0 + C_L \quad (2)$$

Po wprowadzeniu cieczy wzorcowej między okładki kondensatora, pojemność części czynnej wzrośnie ϵ_w -krotnie, a biernej pozostanie bez zmian. Pojemność kondensatora wypełnionego cieczą wzorcową C_w przedstawia zależność:

$$C_w = \epsilon_w C_0 + C_L \quad (3)$$

Jako cieczy wzorcowej można użyć roztworu cykloheksanu nasyconego wodą. Rozwiązanie układu równań (2) i (3) umożliwi uzyskanie wartości pojemności czynnej C_0 oraz biernej C_L , charakterystycznych dla danego kondensatora. Po wprowadzeniu między okładki kondensatora cieczy badanej o względnej przenikalności elektrycznej ϵ_x , pojemność kondensatora wynosi C_x . Spełniona jest wówczas zależność:

$$C_x = \epsilon_x C_0 + C_L \quad (4)$$

Znając C_0 , C_L oraz C_x , z równania (4) można obliczyć poszukiwaną wartość względnej przenikalności elektrycznej badanej substancji ϵ_x .

Odczynniki chemiczne i sprzęt laboratoryjny:

chloroform (I), eter dwu-*n*-butylowy (II), cykloheksan nasycony wodą destylowaną, woda destylowana,
piknometr, pipeta automatyczna (5 cm³), bibuła, gruszka gumowa.

Wykonanie ćwiczenia i przedstawienie wyników pomiarów

I. Wyznaczanie gęstości cieczy d i współczynnika załamania światła n

1. Pusty, suchy piknometr zważyć na wadze analitycznej z dokładnością $\pm 0,0002$ g i zanotować jego masę m_p .
2. Zważyć piknometr napełniony chloroformem (I), a następnie eterem dwu-*n*-butylowym (II). Zanotować masy piknometrów z obu cieczami: $m_{(I)}$ i $m_{(II)}$ oraz ich masy molowe $M_{(I)}$ i $M_{(II)}$

Nadmiar cieczy wypełniającej kapilarę w korku piknometrów należy usunąć bibułą.

Piknometr przed napełnieniem badaną cieczą powinien być starannie wysuszony.

3. Na końcu zważyć piknometr napelniony wodą destylowaną i zanotować jego masę m'_p w temperaturze pomiaru t .
4. Przy użyciu refraktometru Abbego zmierzyć współczynniki załamania światła chloroformu, a następnie eteru dwu- n -butylowego: $n_{(I)}$ i $n_{(II)}$ w temperaturze t .
5. Uzyskane wyniki pomiarów (dotyczące części I), zamieścić w poniższej tabeli.

Tabela wyników pomiarów

t [°C]	m_p [kg]	m'_p [kg]	M [kg]	d [kg m ⁻³]	V [m ³]	$m_{(I)}$ [kg]	$m_{(II)}$ [kg]	$M_{(I)}$ [kg mol ⁻¹]	$M_{(II)}$ [kg mol ⁻¹]	$n_{(I)}$	$n_{(II)}$

II. Wyznaczanie względnej przenikalności elektrycznej cieczy

Uwaga ! *Przed rozpoczęciem pomiarów włączyć wyciąg. Badane ciecze organiczne są szkodliwe – należy unikać bezpośredniego kontaktu oraz wdychania oparów, szczególnie podczas osuszania celi pomiarowej.*

Dla uniknięcia zanieczyszczenia odczynników wodą, pomiar pojemności kondensatora z cieczą wzorcową należy wykonać jako ostatni

1. Osuszyć wnętrze kondensatora pomiarowego za pomocą dmuchawy, zakryć teflonową pokrywą i wyznaczyć jego pojemność. Odczekać kilka minut. W trakcie odczytywania pojemności kondensatora [pF], *nie należy* dotykać powierzchni naczynia pomiarowego oraz przewodów elektrycznych; może wywołać to zmianę pojemność. Za pojemność kondensatora uznać średnią z 10 kolejnych odczytów. Wyznaczona wartość C_p [pF] odpowiada pojemności kondensatora powietrznego (pustego).
2. Zdjąć pokrywę kondensatora i do jego wnętrza wlać 13.5 cm³ badanego rozpuszczalnika. Do tego celu najwygodniej jest użyć 3-krotnie pipetę automatyczną nastawioną na 4,5 cm³. Po kilkuminutowym okresie potrzebnym na wyrównanie się temperatury, dokonać odczytu pojemności kondensatora C_x , analogicznie jak w punkcie 1.

3. Opróżnić kondensator przez wężyk zamocowany w dnie kondensatora. Po pomiarze ciecz należy wlać do odpowiedniej buteleczki z napisem „zlewki + nazwa cieczy”.
4. W celu dokładnego usunięcia resztek badanego rozpuszczalnika należy:
  - a) zdjąć pokrywę kondensatora i przy pomocy strumienia powietrza z dmuchawy osuszyć jego powierzchnię,
  - b) wężyk odpływowy utrzymywać przez okres kilku minut w pozycji umożliwiającej spłynięcie resztek cieczy do butelki ze zlewkami

Kondensator jest suchy, jeżeli jego pojemność powróci do wartości odczytanej w punkcie 1 (z dokładnością $\pm 0,2$ pF). Jeżeli pojemność pustego kondensatora wraz z pokrywą odbiega od wartości pierwotnej o więcej niż 0.2 pF (np. przypadku rozpuszczalników trudniej lotnych), to należy przemyć go cykloheksanem (3–4 cm³) i osuszyć. Użyty do przemywania cykloheksan wlać do butelki „cykloheksan zlewki”.
5. Wyznaczyć pojemności C_x dla wszystkich badanych cieczy organicznych, powtarzając czynności opisane w punktach 2 i 3.
6. Wyznaczyć pojemność C_w cykloheksanu nasyconego wodą, w celu wykalibrowania celi pomiarowej. Do pomiaru pobrać ciecz z **górnjej** warstwy (dolną warstwę stanowi woda nasycona cykloheksanem) tak, aby nie dostał się do niej roztwór z dolnej warstwy.
7. Wyniki pomiarów (dotyczące części II) zamieścić w poniższej tabeli.

Tabela wyników pomiarów

C_p [pF]	C_w [pF]	$\frac{d\varepsilon}{dT}$ [deg ⁻¹]	$C_{(I)}$ [pF]	$C_{(II)}$ [pF]
		$-1,5 \cdot 10^{-3}$		

Opracowanie i dyskusja wyników pomiarów

1. Na podstawie wyznaczonej masy wody m oraz jej gęstości d w danej temperaturze t (Tabela 1), obliczyć objętość piknomietru V . Temperaturę przeliczyć na T [K].

- Znając masę chloroformu $m_{(I)}$ i eteru dwu-n-butyłowego $m_{(II)}$ oraz objętość piknometru V , wyznaczyć gęstości obu cieczy $d_{(I)}$ i $d_{(II)}$.
- Wiedząc, że względna przenikalność elektryczna cieczy wzorcowej (cykloheksanu nasyconego wodą) w temperaturze 20°C [293 K] wynosi 2,026, a jej temperaturowy współczynnik $\frac{d\varepsilon}{dT} = -1,5 \cdot 10^{-3} [\text{deg}^{-1}]$, obliczyć wartość stałej dielektrycznej wzorca ε_w w temperaturze pomiaru T .
- Obliczyć pojemność czynną C_0 i bierną C_L kondensatora korzystając z układu równań (21) i (22).
- Z przekształconego równania (23) obliczyć poszukiwane wartości względnej przenikalności elektrycznej $\varepsilon_{(I)}$ i $\varepsilon_{(II)}$ badanych cieczy polarnych.
- Na podstawie równania Onsagera (19), obliczyć moment dipolowy chloroformu i eteru dwu-n-butyłowego w C·m pamiętając, że: stała Boltzmana $k = 1,38 \cdot 10^{-23} \text{JK}^{-1}$, przenikalność dielektryczna próżni $\varepsilon_0 = 8,85 \cdot 10^{-12} \text{C}^2 \text{J}^{-1} \text{m}^{-1}$.
- Obliczone wartości momentu dipolowego obu cieczy μ [C·m] wyrazić w debajach [D] i porównać z danymi literaturowymi. Czym mogą być spowodowane rozbieżności między wynikami otrzymanymi metodą Onsagera a danymi literaturowymi uzyskanymi na innej drodze?

Tabela wyników obliczeń

T [K]	$d_{(I)}$ [kg m ⁻³]	$d_{(II)}$ [kg m ⁻³]	ε_w	C_0 [pF]	C_L [pF]	$\varepsilon_{(I)}$	$\varepsilon_{(II)}$	$\mu_{(I)}$ [C·m]	$\mu_{(I)}$ [C·m]	$\mu_{(I)}$ [D]	$\mu_{(I)}$ [D]

Tabela 1. Gęstość wody w kilku temperaturach

t [°C]	d [kg m ⁻³]	t [°C]	d [kg m ⁻³]
17	998,77	21	997,99
18	998,60	22	997,77
19	998,41	23	997,54
20	998,21	24	997,30